Instytucjonalne warunki współistnienia Izraela i Palestyny w świetle teorii nacjonalizmu i prawa międzynarodowego: analiza w odniesieniu do książki Benjamina Mosera Anti-Zionism A Jewish History.

AUTOR

Fundacja Dobre Państwo

STRESZCZENIE / ABSTRACT

Tekst analizuje naturę narodu jako dynamicznej konstrukcji historycznej i instytucjonalnej, odrzucając uproszczone ujęcia esencjalistyczne i czysto konstruktywistyczne. Autor zestawia funkcjonalną teorię nacjonalizmu Ernesta Gellnera, koncepcję wspólnot wyobrażonych Benedicta Andersona oraz analizę tradycji Hobsbawma z etnosymbolizmem Anthony'ego D. Smitha. W kontekście izraelsko-palestyńskim analiza ta służy do zrozumienia, jak nowoczesne instytucje i procesy modernizacyjne przekształciły historyczne więzi w polityczne projekty narodowe. Celem jest wypracowanie teoretycznych ram dla współistnienia obu podmiotów, uwzględniających zarówno prawo do samostanowienia, jak i zakaz dominacji, przy jednoczesnym uznaniu złożoności procesów tworzenia tożsamości narodowej w regionie.

The text analyzes the nature of the nation as a dynamic historical and institutional construction, rejecting simplified essentialist and purely constructivist approaches. The author juxtaposes Ernest Gellner's functional theory of nationalism, Benedict Anderson's concept of imagined communities, and Hobsbawm's analysis of tradition with Anthony D. Smith's ethnosymbolism. In the Israeli-Palestinian context, this analysis serves to understand how modern institutions and modernization processes transformed historical ties into political national projects. The goal is to

develop theoretical frameworks for the coexistence of both entities, taking into account both the right to self-determination and the prohibition of dominance, while simultaneously recognizing the complexity of national identity formation processes in the region.

Artykuł stanowi próbę przeformułowania debaty nad konfliktem izraelsko-palestyńskim, proponując przejście od jałowych sporów o historyczną dawność roszczeń narodowych ku analizie konkretnych warunków instytucjonalnych współistnienia. Autor argumentuje, że tożsamości narodowe są dynamicznymi konstrukcjami, a prawo do bezpieczeństwa i ochrony własnej kultury nie może być utożsamiane z prawem do politycznej dominacji nad drugą grupą. Poprzez syntezę teorii nacjonalizmu, prawa międzynarodowego oraz analizy procesów osadniczych, tekst stawia tezę, że rozwiązanie konfliktu wymaga rygorystycznego oddzielenia sfery tożsamościowej od terytorialnej. Kluczowym postulatem jest ustanowienie systemu, w którym suwerenność nie jest absolutnym przywilejem władzy, lecz odpowiedzialnością za ochronę praw człowieka wszystkich mieszkańców danej przestrzeni. W ten sposób autor przesuwa ciężar dyskusji z metafizyki „prawdy historycznej" na grunt pragmatyki instytucjonalnej i etyki prawa humanitarnego, wskazując, że jedynie odrzucenie logiki wykluczania może stworzyć fundament pod trwały pokój.

SŁOWA KLUCZOWE

instytucjonalne warunki współistnienia | teoria nacjonalizmu | prawo międzynarodowe | kolonializm osadniczy | wspólnoty wyobrażone | suwerenność jako odpowiedzialność | proces z Oslo | rezolucja 181 ONZ | patriotyzm konstytucyjny | logika eliminacji | asymetria instytucjonalna | samostanowienie narodowe | sprawiedliwość dystrybucyjna | struktura historyczna reprodukowana przez instytucje

Naród jako dynamiczna konstrukcja historyczna i instytucjonalna

Między prawem do istnienia a zakazem dominacji. Nacjonalizm, samoobrona, suwerenność ograniczona i instytucjonalne warunki izraelsko-palestyńskiego współistnienia

Przejście od teologicznych koncepcji wybrania do porównawczej analizy nacjonalizmu wymaga odrzucenia dwóch uproszczeń. Przez znaczną część współczesnej debaty pozostają one względem siebie pozornie przeciwstawne, a w rzeczywistości wynikają z podobnego błędu metodologicznego.

Pierwsze polega na traktowaniu narodu jako odwiecznej, substancjalnie niezmiennej wspólnoty, której obecna postać państwowa byłaby koniecznym rezultatem całej wcześniejszej historii. Drugie sprowadza naród do arbitralnej konstrukcji politycznej, pozbawionej rzeczywistych podstaw historycznych, językowych, religijnych czy emocjonalnych. Oba ujęcia są niewystarczające, gdyż wspólnoty narodowe to historycznie ukształtowane formy organizacji zbiorowej; ich ciągłość współistnieje tu ze zmianami w definiowaniu przynależności, sprawowaniu władzy i uzasadnianiu politycznej suwerenności. Z perspektywy antropologii politycznej kluczowe jest, że naród nie utożsamia się ani z państwem, ani z jedną religią, ani z całkowicie jednolitą populacją. Obejmuje on raczej złożony system społecznych identyfikacji, pamięci, instytucji oraz praktyk, które utrzymują poczucie historycznego związku między pokoleniami.

Ernest Gellner w pracy Nations and Nationalism (1983), rozwijając funkcjonalną teorię nacjonalizmu, wskazywał na znaczenie modernizacji gospodarczej, industrializacji, systemów edukacyjnych i standaryzacji kultury. W jego ujęciu nowoczesne społeczeństwo przemysłowe wymaga szerokich kompetencji komunikacyjnych, co sprzyja upowszechnianiu jednolitego języka publicznego oraz instytucjonalnemu powiązaniu kultury z organizacją polityczną. Nacjonalizm nie jest zatem wyłącznie przebudzeniem dawnej świadomości zbiorowej, lecz procesem konstruowania nowoczesnych warunków jej reprodukcji. W przypadku żydowskiego ruchu narodowego kluczowy był rozwój świeckiej edukacji hebrajskiej, instytucji osadniczych, organizacji politycznych i przedsięwzięć gospodarczych, które pozwoliły przekształcić wielojęzyczne społeczności diasporalne w populację uczestniczącą we wspólnym projekcie narodowym. Nie oznacza to jednak, że żydowskie poczucie ludowej przynależności zostało stworzone dopiero przez dziewiętnastowiecznych syjonistów.

Teoria Gellnera pomaga zrozumieć nowoczesne formy organizowania istniejących więzi historycznych. Z kolei Benedict Anderson w Imagined Communities (1983) proponował odmienne wyjaśnienie, skupiając się na sposobach społecznego wyobrażania wspólnoty narodowej. Naród jest

w jego ujęciu wspólnotą wyobrażoną nie dlatego, że jest fałszywy, lecz ponieważ jego członkowie nie mogą osobiście znać wszystkich pozostałych uczestników zbiorowości, a mimo to uznają istnienie trwałej więzi między nimi. Kluczowy był tu rozwój druku, standaryzacja języków i tworzenie wspólnej przestrzeni komunikacyjnej. W odniesieniu do żydowskiej nowoczesności koncepcja ta pozwala badać przemiany języka hebrajskiego, rozwój prasy syjonistycznej i instytucji przedstawiających rozproszone wspólnoty jako uczestników jednego przedsięwzięcia politycznego. Przypomina ona jednocześnie, że identyfikacja narodowa nie wymaga bezpośredniej znajomości wszystkich członków grupy ani pełnej jednolitości ich doświadczeń.

Eric Hobsbawm i Terence Ranger w pracy zbiorowej The Invention of Tradition (1983) zwracali uwagę na możliwość wytwarzania i instytucjonalnego utrwalania praktyk przedstawianych jako tradycje o bardzo dawnej genezie. Konstrukcja ta nie zakłada, że wszystkie tradycje są zmyśleniami, lecz wskazuje, że część z nich uzyskuje współczesną formę poprzez selekcję, reinterpretację i organizacyjne przekształcanie wcześniejszego dziedzictwa. W kontekście nacjonalizmów zasadnicza staje się możliwość przedstawiania nowoczesnych instytucji państwowych jako bezpośredniego i niezmiennego przedłużenia znacznie starszej historii wspólnoty. Krytyczna analiza musi jednak odróżniać rzeczywistą ciągłość historyczną określonych praktyk od późniejszego nadawania im znaczenia politycznego.

W tym miejscu konieczne jest zestawienie koncepcji modernistycznych z etnosymbolicznym podejściem Anthony'ego D. Smitha. W The Ethnic Origins of Nations (1986) Smith wskazywał na wagę wcześniejszych wspólnot etnicznych, mitów pochodzenia, wspólnej pamięci, symboli i historycznych związków z terytorium. Jego perspektywa pozwala uniknąć redukowania nowoczesnego narodu do produktu dziewiętnastowiecznej administracji i propagandy.

W odniesieniu do historii żydowskiej ma to znaczenie szczególne: pamięć Jerozolimy, tradycje religijne, liturgia, kalendarz i doświadczenia rozproszenia poprzedzały powstanie syjonizmu politycznego. Jednocześnie istnienie tej długotrwałej więzi nie przesądzało o jednym, koniecznym modelu przyszłej państwowości ani nie znosiło historycznej obecności i praw innych społeczności zamieszkujących Palestynę. Zderzenie perspektyw Gellnera, Andersona, Hobsbawma i Smitha prowadzi do wniosku, że żydowska podmiotowość narodowa może posiadać autentyczne podstawy historyczne, a zarazem jej nowoczesna forma polityczna pozostaje wynikiem konkretnych decyzji, instytucji i konfliktów.

Podobna zasada odnosi się do rozwoju nowoczesnej palestyńskiej świadomości narodowej. Jej historia obejmuje doświadczenia życia w imperium osmańskim, przemiany okresu mandatu brytyjskiego, arabskie ruchy polityczne, konflikty związane z imigracją i własnością ziemi oraz katastrofalne konsekwencje wojny 1948 roku.

Odrzucenie prymatu dawności roszczeń na rzecz warunków współistnienia

Nie jest metodologicznie uzasadnione uznawanie jednej z tych tożsamości za historycznie prawdziwą tylko dlatego, że jej symbole i więzi ukształtowały się wcześniej, przy jednoczesnym stygmatyzowaniu drugiej jako nieautentycznej ze względu na odmienną chronologię nowoczesnej mobilizacji politycznej. Narody nie uzyskują prawa do ochrony swoich członków na podstawie konkursu historycznej dawności.

Krytyka historyczna Mosera okazuje się szczególnie wartościowa, gdy ukazuje alternatywność żydowskich programów emancypacyjnych; wymaga jednak korekty, jeśli prowadziłaby do całkowitego zanegowania rzeczywistej więzi społeczności żydowskich z Ziemią Izraela. Analogicznie, uznanie tej więzi nie może stanowić podstawy do odmawiania Palestyńczykom własnej historii, ciągłości zamieszkania i prawa do politycznego samostanowienia. Podstawowym zagadnieniem normatywnym nie jest bowiem ustalenie, która wspólnota przedstawi bardziej przekonującą opowieść o starożytnym pochodzeniu, lecz określenie instytucjonalnych warunków współistnienia ludzi posiadających rzeczywiste, a niekiedy konkurencyjne więzi z tą samą przestrzenią geograficzną.

Nacjonalizm etniczny, obywatelski i liberalny: ograniczenia klasycznych przeciwstawień

Jednym z najbardziej wpływowych rozróżnień w teorii nacjonalizmu pozostaje przeciwstawienie modelu etnicznego i obywatelskiego, rozwijane między innymi przez Hansa Kohna w pracy The Idea of Nationalism z 1944 roku. W uproszczeniu pierwszy typ akcentuje znaczenie pochodzenia, języka, kultury i wspólnoty historycznej, drugi zaś wiąże przynależność z obywatelstwem, instytucjami politycznymi i akceptacją wspólnego porządku prawnego. Różnica ta posiada użyteczność analityczną, lecz nie powinna być przekształcana w sztywną klasyfikację wszystkich państw.

Rzeczywiste wspólnoty polityczne łączą bowiem elementy kulturowe, historyczne i obywatelskie; nawet państwa aspirujące do miana wzorcowo obywatelskich posługują się określonym językiem publicznym, symbolami i narracjami historycznymi. Istotna pozostaje tutaj krytyka Rogersa Brubakera, który wskazuje na niebezpieczeństwo traktowania grup etnicznych i narodowych jako całkowicie jednolitych, substancjalnych podmiotów. W Ethnicity without Groups z 2004 roku podkreślał on znaczenie procesów identyfikacji, kategoryzacji oraz politycznego przedstawiania zbiorowości jako spójnych grup. W takim ujęciu badać należy nie tylko rzeczywiste przekonania jednostek, ale również instytucje i aktorów politycznych, którym zależy na kreowaniu obrazu

wspólnoty jako jednolitej. Z perspektywy historii syjonizmu i antysyjonizmu ma to znaczenie szczególne: zarówno uczestnicy ruchu narodowego, jak i jego przeciwnicy występowali w imieniu określonych interpretacji żydowskich interesów zbiorowych, choć żadna z tych orientacji nie obejmowała wszystkich Żydów. Równocześnie współczesna filozofia nacjonalizmu liberalnego, rozwijana przez Yael Tamir i Davida Millera, wskazuje na możliwość uznania narodowej przynależności za ważne dobro społeczne bez wyprowadzania z niej bezwarunkowego prawa do dominacji. Tamir w Liberal Nationalism z 1993 roku podjęła próbę pogodzenia ochrony kultury narodowej i politycznego samostanowienia z liberalnymi zasadami autonomii jednostki.

Rozróżnienie solidarności narodowej od wyłącznej kontroli politycznej

Miller w książce "On Nationality" z 1995 roku argumentował, że wspólna tożsamość narodowa może wzmacniać solidarność oraz gotowość do ponoszenia kosztów współpracy społecznej. Oba podejścia pozostają jednak przedmiotem krytyki autorów wskazujących, że więzi narodowe nie powinny uzasadniać osłabiania praw osób pozostających poza dominującą wspólnotą. W tym punkcie ujawnia się różnica między nacjonalizmem jako formą organizowania solidarności a nacjonalizmem rozumianym jako program wyłącznej kontroli politycznej. Ten pierwszy może sprzyjać rozwojowi systemów edukacyjnych, instytucji opieki społecznej, wspólnej przestrzeni komunikacyjnej i demokratycznego uczestnictwa. Drugi natomiast prowadzi do ograniczania praw mniejszości, instrumentalnego wykorzystywania historii i uznawania bezpieczeństwa dominującego narodu za wartość nadrzędną wobec podstawowych uprawnień innych ludzi. Nie oznacza to, że w praktyce politycznej oba zjawiska zawsze dają się łatwo oddzielić.

Ich rozróżnienie jest jednak konieczne, jeśli analiza nacjonalizmu ma prowadzić do rzeczywistej oceny instytucji, a nie kończyć się na moralnym potępieniu lub afirmacji samego poczucia narodowej przynależności. Istotna staje się tutaj koncepcja nacjonalizmu oraz patriotyzmu konstytucyjnego, rozwijana w niemieckiej filozofii politycznej przez Dolfa Sternbergera i Jürgena Habermasa. W tym ujęciu lojalność wobec wspólnoty politycznej wiąże się przede wszystkim z zasadami demokratycznego konstytucjonalizmu, praw człowieka i instytucjonalnego pluralizmu, a nie wyłącznie z pochodzeniem albo wspólną narracją genealogiczną. Nie chodzi o całkowitą eliminację więzi historycznych i kulturowych, lecz o podporządkowanie sprawowania władzy publicznej normom chroniącym wszystkich obywateli. W przypadku społeczeństw głęboko podzielonych narodowo model ten napotyka szczególne trudności, gdyż uczestnicy mogą nie darzyć instytucji jednakowym zaufaniem i odmiennie interpretować ich historyczną prawomocność. Z

perspektywy izraelsko-palestyńskiej kluczowe jest to, że żaden z tych modeli nie może zostać uznany za wystarczający wyłącznie na podstawie deklarowanych wartości.

Ustrój formalnie obywatelski może w praktyce reprodukować głębokie nierówności, podczas gdy państwo o charakterze narodowym może zapewniać rozbudowane prawa indywidualne – choć ich zakres i skuteczność wymagają niezależnej oceny. Podstawowe znaczenie ma zatem analiza rzeczywistych mechanizmów obywatelstwa, reprezentacji, ochrony mniejszości, własności i swobody przemieszczania się. Dopiero na tej podstawie można zbadać, czy określona organizacja polityczna umożliwia współistnienie różnych wspólnot, czy też utrwala ich asymetryczną pozycję wobec instytucji władzy.

Kolonializm osadniczy jako struktura a specyfika migracji żydowskiej

Współczesne spory dotyczące syjonizmu często opierają się na teorii kolonializmu osadniczego, która pozwala odróżnić trwałe przekształcanie stosunków demograficznych i własnościowych od innych form zależności imperialnej. Patrick Wolfe w artykule Settler Colonialism and the Elimination of the Native z 2006 roku przedstawiał kolonializm osadniczy nie jako jednorazowe wydarzenie związane z przybyciem danej populacji, lecz jako strukturę historyczną reprodukowaną przez instytucje. W jego ujęciu kluczowe jest trwałe zajmowanie ziemi oraz przekształcanie wcześniejszych społeczności tak, by umożliwić ustanowienie nowego porządku osadniczego. Tak rozumiana logika eliminacji nie sprowadza się wyłącznie do fizycznej eksterminacji ludności miejscowej; może ona obejmować wywłaszczenie, przemieszczenie, administracyjne ograniczanie dostępu do ziemi, wymuszoną asymilację oraz zmianę struktur własności.

Wolfe wyraźnie odróżniał kolonializm osadniczy od ludobójstwa, choć wskazywał na możliwe między nimi historyczne związki. Lorenzo Veracini w pracy Settler Colonialism: A Theoretical Overview z 2010 roku rozwijał tę myśl, zwracając uwagę na specyfikę stosunków społecznych, w których przybysze nie dążą jedynie do eksploatacji terytorium na rzecz zewnętrznego centrum imperialnego, lecz zamierzają stworzyć na nim trwałą wspólnotę polityczną. W takim układzie głównym zagadnieniem nie jest utrzymywanie okresowej administracji kolonialnej, lecz powstanie instytucji, które z czasem zaczynają przedstawiać własne funkcjonowanie jako naturalny i samodzielny porządek społeczny.

Analiza kolonializmu osadniczego wymaga zatem badania zmian w obszarze własności, demografii, prawa i infrastruktury, zamiast ograniczać się do identyfikowania subiektywnych motywów

poszczególnych migrantów. Zastosowanie tego aparatu do historii Palestyny prowadzi jednak do szczególnie złożonego problemu, gdyż żydowska migracja obejmowała zróżnicowane grupy osób o odmiennych pobudkach. Wśród przybywających byli uczestnicy ruchu narodowego, osoby kierujące się przekonaniami religijnymi, migranci ekonomiczni oraz uchodźcy uciekający przed prześladowaniami.

Po Zagładzie kluczowa stała się sytuacja ocalałych Żydów europejskich, z których wielu nie miało możliwości powrotu do dawnych domów lub obawiało się ponownych represji. Według United States Holocaust Memorial Museum w latach 1945–1948 tysiące żydowskich uchodźców próbowało przedostać się do Palestyny mimo brytyjskich ograniczeń imigracyjnych, a część z nich internowano w obozach na Cyprze. Po utworzeniu Izraela około 140 tysięcy ocalałych z Zagłady przybyło do tego państwa, szukając możliwości rozpoczęcia życia po doświadczeniu eksterminacji i powojennego wykorzenienia.

Rezolucja 181 jako próba instytucjonalnego pogodzenia konkurencyjnych roszczeń

Fakty te nie wykluczają analizy historycznych procesów osadnictwa za pomocą teorii kolonializmu osadniczego, lecz uniemożliwiają utożsamianie wszystkich migrantów z jednolitą kategorią sprawców kolonialnej dominacji. Kluczowe pozostaje rozróżnienie między moralnym uzasadnieniem poszukiwania schronienia a oceną instytucjonalnych sposobów organizowania osadnictwa na terytorium zamieszkiwanym przez inne społeczności. Człowiek uciekający przed przemocą może posiadać niezwykle silne moralne roszczenie do ochrony życia, nie uzyskując jednak automatycznie prawa do pozbawienia innej osoby domu, własności i politycznej podmiotowości.

Równie nieuzasadnione byłoby przedstawianie wszystkich przedwojennych i powojennych żydowskich migrantów jako ludności pozbawionej rzeczywistego historycznego związku z Palestyną. To właśnie współistnienie autentycznej więzi religijno-historycznej, realnych potrzeb uchodźczych i materialnych konsekwencji osadnictwa stanowi szczególną cechę analizowanego przez autora przypadku. Historycznym punktem odniesienia pozostaje rezolucja Zgromadzenia Ogólnego ONZ nr 181 (II), przyjęta 29 listopada 1947 roku większością 33 głosów przy 13 przeciwnych i 10 wstrzymujących się.

Zgromadzenie zaleciło podział Palestyny mandatowej na państwo żydowskie i arabskie, powiązane unią gospodarczą, oraz ustanowienie szczególnego międzynarodowego reżimu dla Jerozolimy.

Projekt przewidywał odmienny zakres terytorialny przyszłych państw: państwu żydowskiemu przyznano około 56 procent obszaru mandatowego, a arabskiemu około 43 procent, z wyodrębnieniem strefy jerozolimskiej. Wniosek ten nie był jednak automatycznym aktem ustanowienia dwóch państw, gdyż jego realizacja zależała od dalszych działań politycznych i prawnych. Kierownictwo żydowskie zasadniczo zaakceptowało projekt, natomiast arabscy przedstawiciele polityczni sprzeciwiali się podziałowi, uznając go za naruszający prawa ludności stanowiącej większość mieszkańców Palestyny.

Z perspektywy teorii sprawiedliwości dystrybucyjnej projekt podziału pozwala przeanalizować zasady przyznawania terytorium społecznościom posiadającym konkurencyjne roszczenia. Kryterium liczebności mieszkańców nie prowadziło wówczas do takich samych wniosków, jak kryterium międzynarodowego rozwiązania problemu żydowskiego uchodźstwa, historycznych więzi z ziemią czy przewidywanych potrzeb gospodarczych. Podobne znaczenie miały rozmieszczenie ludności, własność gruntów, jakość ziemi oraz warunki tworzenia przyszłych instytucji państwowych.

Z tych względów nie jest poprawne przedstawianie rezolucji 181 jako prostego i bezspornego aktu sprawiedliwego podziału, którego odrzucenie wyjaśniałoby wszystkie późniejsze wydarzenia. Nie można jej jednak traktować jako zdarzenia pozbawionego znaczenia prawnego i politycznego dla kształtowania się nowego porządku międzynarodowego. Stanowiła ona konkretną propozycję instytucjonalną, która próbowała pogodzić konkurencyjne roszczenia narodowe, lecz nie uzyskała akceptacji wszystkich zainteresowanych podmiotów.

Wielość doświadczeń uchodźczych a normy bezpieczeństwa

Wojna lat 1947–1949 doprowadziła do powstania państwa Izrael oraz zasadniczego przekształcenia struktury demograficznej i terytorialnej dawnej Palestyny mandatowej. Około 700–750 tysięcy palestyńskich Arabów zostało uchodźcami w wyniku ucieczek i wypędzeń towarzyszących wojnie oraz jej bezpośrednim następstwom. W grudniu 1949 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ powołało Agencję Narodów Zjednoczonych do spraw Pomocy Uchodźcom Palestyńskim na Bliskim Wschodzie (UNRWA), która rozpoczęła działalność w 1950 roku, odpowiadając na potrzeby około 750 tysięcy uchodźców. Sama agencja definiuje kategorię objętą swoim pierwotnym mandatem przez odniesienie do osób zamieszkujących Palestynę między 1 czerwca 1946 roku a 15 maja 1948 roku, które utraciły dom i środki utrzymania wskutek konfliktu. Historia wojny 1948 roku pozostaje przedmiotem sporów dotyczących przyczyn poszczególnych przemieszczeń ludności,

zakresu działań wojskowych, roli lokalnych przywódców oraz politycznych decyzji podejmowanych przez walczące strony. Badania Benny'ego Morrisa, Walida Khalidiego, Nur Masalhy i innych historyków wskazywały na znaczenie analizy dokumentów operacyjnych, relacji świadków oraz lokalnych uwarunkowań poszczególnych miejscowości.

Nie jest metodologicznie uprawnione przedstawianie wszystkich uchodźców jako osób, które opuściły domy wyłącznie dobrowolnie, ani przypisywanie identycznego mechanizmu wypędzenia każdej społeczności. Rzetelna rekonstrukcja wymaga uwzględnienia przemocy, strachu przed masakrami, bezpośrednich wysiedleń, załamania życia gospodarczego i odmiennego przebiegu działań w poszczególnych regionach. Jednocześnie wielość mechanizmów przemieszczenia nie zmienia faktu masowego uchodźstwa i jego długotrwałych konsekwencji społecznych.

Z perspektywy historii społecznej istotne pozostaje również to, że po 1948 roku nastąpiły znaczące przemieszczenia Żydów z państw Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej. Obejmowały one odmienne sytuacje polityczne: przypadki przemocy antyżydowskiej, dyskryminacji, ograniczania działalności społecznej oraz migracje związane z powstaniem Izraela. Zjawiska tego nie można jednak sprowadzać do jednego mechanizmu ani traktować jako automatycznego odpowiednika palestyńskich doświadczeń uchodźczych. Społeczności żydowskie w Iraku, Egipcie, Jemenie czy Maroku funkcjonowały w odmiennych warunkach, a przyczyny ich wyjazdów były zróżnicowane.

Profesjonalna historiografia powinna uznawać prawa i doświadczenia wszystkich osób zmuszonych do opuszczenia miejsca zamieszkania, nie przekształcając jednej historii uchodźstwa w narzędzie unieważniania drugiej. Właśnie w tym miejscu krytyczna wartość kategorii kolonializmu osadniczego powinna zostać zestawiona z ograniczeniami moralnego etykietowania jednostek. Teoria może wyjaśniać procesy instytucjonalne prowadzące do przekształcania własności i terytorium, ale nie daje podstawy do przypisywania dzieciom albo potomkom migrantów odpowiedzialności karnej za sam fakt zamieszkiwania określonego miejsca. Analogicznie rzeczywista historia uchodźstwa żydowskiego nie może uzasadniać pomijania palestyńskich roszczeń do ochrony własności i samostanowienia. Współczesna odpowiedzialność wymaga zatem odróżniania rekonstrukcji historycznych źródeł nierówności od ustalania aktualnych praw i obowiązków konkretnych osób. W przeciwnym razie krytyka historycznej dominacji mogłaby sama zostać przekształcona w program dziedzicznej odpowiedzialności zbiorowej, sprzeczny z podstawowymi zasadami sprawiedliwości. Jednym z najtrudniejszych problemów filozofii politycznej pozostaje rozróżnienie między dopuszczalnym użyciem siły w celu ochrony życia a przemocą, która przekracza granice obrony i przekształca się w instrument dominacji.

W „Lewiatanie” z 1651 roku Thomas Hobbes przedstawiał bezpieczeństwo jako jeden z podstawowych warunków powstawania i trwałości porządku politycznego. Człowiek funkcjonujący

w warunkach nieustannego zagrożenia nie ma rzeczywistej możliwości korzystania z dóbr związanych z pokojowym życiem społecznym, dlatego ustanowienie skutecznej władzy publicznej można interpretować jako odpowiedź na potrzebę ograniczenia niepewności i przemocy. W takim ujęciu państwo uzyskuje szczególne znaczenie jako instytucja zdolna do organizowania bezpieczeństwa zbiorowego. Jednocześnie tradycja Hobbesowska wywołuje zasadnicze pytanie o granice kompetencji suwerena, którego siła ma chronić poddanych, lecz może również stać się źródłem zagrożenia dla ich wolności. Hugo Grocjusz w „De iure belli ac pacis" z 1625 roku rozwijał odmienną, normatywnie uporządkowaną teorię wojny, w której kluczowe były przyczyny jej wszczynania, zasady wykonywania uprawnień wojennych oraz obowiązki związane z ochroną określonych kategorii osób. Grocjusz uczestniczył w rozwoju nowoczesnego prawa narodów, choć jego stanowisko było osadzone w innej niż współczesna strukturze stosunków międzynarodowych. Szczególnego znaczenia nabierało jednak przekonanie, że wojna nie jest stanem całkowitego zawieszenia norm moralnych i prawnych. Nawet w sytuacji używania przymusu zbrojnego konieczne pozostaje rozróżnienie między działaniami dopuszczalnymi a zakazanymi.

W tradycji chrześcijańskiej teorii wojny sprawiedliwej istotne znaczenie miała refleksja Augustyna z Hippony oraz Tomasza z Akwinu. Tomasz w „Summa theologiae" (II-II, kwestia 40) rozpatrywał warunki sprawiedliwości wojny, wskazując na znaczenie właściwego autorytetu, słusznej przyczyny i odpowiedniej intencji. Konstrukcja ta nie odpowiada wprost współczesnym normom prawnomiędzynarodowym, ponieważ powstawała w odmiennym systemie politycznym i teologicznym.

Rozdzielenie prawa do obrony od sposobu prowadzenia walki

Pozwala to jednak dostrzec trwałość problemu normatywnego: sama zdolność do użycia siły nie jest wystarczającą podstawą, by uznać jej zastosowanie za moralnie uprawnione. Podobnie subiektywne przekonanie sprawcy o słuszności celu nie znosi konieczności oceny obranych środków. Współczesny porządek prawny wprowadza w tym zakresie zasadnicze ograniczenia. Artykuł 2 ustęp 4 Karty Narodów Zjednoczonych formułuje zakaz groźby użycia siły i jej stosowania przeciwko integralności terytorialnej albo niezależności politycznej państw, podczas gdy artykuł 51 uznaje przyrodzone prawo do samoobrony indywidualnej lub zbiorowej w przypadku zbrojnej napaści, do czasu podjęcia przez Radę Bezpieczeństwa środków niezbędnych do utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. W prawie zwyczajowym kluczowe znaczenie mają ponadto wymogi konieczności i proporcjonalności samoobrony.

Szczególne trudności budzą współczesne spory dotyczące stosowania artykułu 51 wobec ataków podmiotów niepaństwowych oraz relacji między tym prawem a statusem terytoriów okupowanych. Fundamentalne znaczenie ma tutaj rozróżnienie między ius ad bellum, czyli normami dotyczącymi dopuszczalności sięgnięcia po siłę zbrojną, a ius in bello – normami regulującymi sposób prowadzenia działań wojennych. Prawo do samoobrony na poziomie ius ad bellum nie stanowi bezwarunkowego upoważnienia do stosowania dowolnych środków militarnych. Państwo uprawnione do działań obronnych pozostaje bowiem zobowiązane do przestrzegania prawa humanitarnego. Analogicznie, ocena nielegalności wybuchu wojny nie znosi ochrony osób wyłączonych z walki: jeńców oraz ludności cywilnej.

Rozdzielenie obu reżimów jest kluczowe, by zapobiec sytuacji, w której każda ze stron uznaje własną słuszność polityczną za wystarczające usprawiedliwienie dla wszelkich działań militarnych. Ważnym punktem odniesienia pozostaje tradycja współczesnej teorii wojny sprawiedliwej, rozwijana przez Michaela Walzera w pracy Just and Unjust Wars z 1977 roku. Walzer podkreślał moralną konieczność ochrony osób nieuczestniczących bezpośrednio w walce oraz odpowiedzialność za sposób użycia siły. Ujęcie to można skonfrontować z rewizjonistycznymi koncepcjami Davida Rodina, Jeffa McMahana i Helen Frowe, którzy krytycznie analizowali relację między indywidualną odpowiedzialnością moralną żołnierzy a prawomocnością celów politycznych, w imieniu których działają. Spór ten dotyczy m.in. tego, czy dopuszczalność aktu obronnego zależy wyłącznie od statusu uczestnika konfliktu, czy także od jego udziału w niesprawiedliwym zagrożeniu. Istotne pozostaje jednak to, że filozoficzna rewizja klasycznej teorii wojny nie zmienia automatycznie obowiązujących norm międzynarodowego prawa humanitarnego.

Bezwzględny prymat ochrony cywilów nad politycznymi roszczeniami

W kontekście izraelsko-palestyńskim szczególne znaczenie ma fakt, że ataki na ludność cywilną, umyślne zabijanie osób nieuczestniczących w walce oraz branie zakładników nie stają się dopuszczalne tylko dlatego, że ich sprawcy powołują się na historyczne prześladowania, okupację czy prawo do narodowego samostanowienia. Międzynarodowy Komitet Czerwonego Krzyża już 7 października 2023 roku wskazał na zakaz przemocy skierowanej przeciwko cywilom i bezwzględne znaczenie ochrony osób przetrzymywanych jako zakładników.

Zasada ta wiąże wszystkich uczestników konfliktu i pozostaje niezależna od politycznych przyczyn ich aktywności. Jednocześnie prawo do ochrony mieszkańców przed takimi atakami nie znosi norm dotyczących rozróżniania celów wojskowych i cywilnych, zakazu ataków bez rozróżnienia oraz

proporcjonalności konkretnych uderzeń. Zasadniczą granicę stanowi tu zakaz przekształcania samoobrony w zbiorową odpowiedzialność osób cywilnych. Człowiek nie może być uznany za dopuszczalny cel ataku wyłącznie z powodu zamieszkiwania na terytorium kontrolowanym przez organizację zbrojną ani ze względu na przynależność etniczną, religijną lub narodową. Podobnie udział określonych osób w życiu społecznym i politycznym państwa nie czyni całej jego ludności uprawnionym celem przemocy militarnej. Najważniejszym narzędziem prawnym pozwalającym oddzielić dopuszczalny cel militarny od zakazanych metod działania pozostaje zasada rozróżniania; jej istotą jest obowiązek odróżniania osób cywilnych od członków sił zbrojnych lub innych osób stanowiących legalny cel ataku, a także obiektów cywilnych od celów wojskowych.

W międzynarodowym prawie humanitarnym kluczowe są artykuły 48, 51, 52 i 57 Protokołu dodatkowego I do konwencji genewskich z 1977 roku, przy czym należy każdorazowo uwzględnić zakres traktatowego związania poszczególnych państw. Podstawowe zasady rozróżniania, zakazu ataków bez rozróżnienia, proporcjonalności i stosowania środków ostrożności zostały uznane przez MKCK za elementy zwyczajowego prawa humanitarnego. W opracowaniu MKCK dotyczącym prawa zwyczajowego zasada proporcjonalności została przedstawiona w regule 14, a obowiązek podejmowania odpowiednich środków ostrożności w regułach 15-21. Z perspektywy teorii prawa konieczne jest rozróżnienie proporcjonalności samoobrony na poziomie ius ad bellum od proporcjonalności konkretnego ataku na poziomie ius in bello. Pierwsza dotyczy zakresu użycia siły niezbędnego do odparcia zagrożenia zgodnie z regułami prawa międzynarodowego. Druga wymaga oceny, czy przewidywane przypadkowe straty wśród ludności cywilnej i szkody w obiektach cywilnych nie byłyby nadmierne w stosunku do oczekiwanej konkretnej i bezpośredniej korzyści wojskowej.

Nie jest to zatem prosta arytmetyczna relacja między liczbą ofiar po obu stronach konfliktu. Błędne byłoby twierdzenie, że zgodność operacji z prawem można ustalić wyłącznie przez porównanie łącznej liczby zabitych. Konieczne jest badanie konkretnych ataków, dostępnych informacji, przewidywanych skutków i możliwych alternatywnych środków działania. W tym miejscu istotne okazuje się zastosowanie koncepcji oceny ex ante, czyli z perspektywy informacji dostępnych w chwili podejmowania decyzji. Późniejsza wiedza o rzeczywistych skutkach ataku może ujawniać jego skalę i znaczenie, ale sama w sobie nie rozstrzyga kwestii przewidywalności i proporcjonalności decyzji. Równie nieuzasadnione byłoby traktowanie wcześniejszej niepewności jako automatycznego usprawiedliwienia każdej pomyłki. Właściwa ocena wymaga ustalenia, jakie informacje były dostępne, jakie dane można było uzyskać przy zachowaniu rozsądnych środków ostrożności oraz czy decyzja została podjęta zgodnie z rzeczywistymi obowiązkami strony atakującej. Prawo humanitarne wymaga zatem nie tylko właściwego celu, lecz również odpowiedniej staranności poznawczej i organizacyjnej.

Z perspektywy filozofii działania szczególnie przydatna pozostaje teoria podwójnego skutku, której historyczne korzenie wiąże się między innymi z refleksją Tomasza z Akwinu dotyczącą obrony koniecznej. W późniejszych interpretacjach teorię tę wykorzystywano do rozróżniania skutków zamierzonych od przewidywanych, lecz niezamierzonych następstw działania. Nie oznacza to, że samo określenie śmierci osób cywilnych jako skutku ubocznego czyni ją moralnie albo prawnie dopuszczalną.

Ograniczenia odpowiedzialności zbiorowej i suwerenności

Konieczne pozostaje badanie proporcjonalności, możliwości zastosowania innych środków, charakteru celu oraz rzeczywistego związku między podejmowanym działaniem a przewidywaną krzywdą. Teoria podwójnego skutku nie może być zatem traktowana jako konstrukcja umożliwiająca automatyczne usprawiedliwianie wszelkich następstw operacji przedstawianych jako militarne. Szczególnym zagadnieniem pozostaje wykorzystywanie ludności cywilnej do osłaniania celów wojskowych. Prawo humanitarne zakazuje świadomego używania cywilów jako tak zwanych "żywych tarcz", lecz naruszenie tego zakazu przez jedną stronę nie znosi automatycznie obowiązków strony przeciwnej dotyczących rozróżniania, proporcjonalności i środków ostrożności. W analizie MKCK podkreślono konieczność odróżnienia celowego wykorzystywania ludności do osłaniania działań wojskowych od sytuacji, w których osoby cywilne i struktury militarne znajdują się w bliskim sąsiedztwie. Sam fakt prowadzenia działań wojennych na obszarze gęsto zaludnionym nie dowodzi automatycznie świadomego wykorzystania mieszkańców jako osłony.

Taka ocena wymaga ustalenia rzeczywistego charakteru zachowania, zamiaru i właściwych okoliczności. Podobnie nie można utożsamiać ogólnej konieczności zapewnienia bezpieczeństwa z uprawnieniem do stosowania zbiorowych kar wobec ludności cywilnej. Artykuł 33 czwartej konwencji genewskiej zakazuje kar zbiorowych oraz środków zastraszania i terroryzmu wobec osób chronionych. Norma ta ma kluczowe znaczenie w przypadku administracji okupacyjnej, ponieważ ogranicza możliwość przypisywania całym społecznościom odpowiedzialności za działania poszczególnych osób albo organizacji. Należy przy tym odróżniać prawnie zakazaną karę zbiorową od środków administracyjnych wywołujących zbiorowe skutki; konkretna kwalifikacja wymaga bowiem analizy celu, charakteru działania i właściwych norm. Podstawowa zasada pozostaje jednak wyraźna: odpowiedzialność za działanie przestępcze albo militarne nie może zostać automatycznie przeniesiona na wszystkich mieszkańców określonego obszaru. Tutaj istotna staje się filozofia odpowiedzialności indywidualnej Karla Jaspersa, przedstawiona w Die Schuldfrage z 1946 roku.

Jaspers odróżniał różne kategorie winy i odpowiedzialności, obejmujące wymiar karny, polityczny, moralny oraz metafizyczny.

Jego rozważania powstawały w kontekście niemieckiego doświadczenia narodowego socjalizmu, lecz dostarczają narzędzi pozwalających uniknąć utożsamiania uczestnictwa we wspólnocie politycznej z indywidualnym sprawstwem konkretnej zbrodni. Człowiek może posiadać obowiązki polityczne związane z instytucjami państwa, którego jest obywatelem, ale nie oznacza to automatycznego przypisania mu odpowiedzialności karnej za działania wszystkich przedstawicieli władzy. Podobnie zamieszkiwanie obszaru kontrolowanego przez organizację zbrojną nie czyni mieszkańca odpowiedzialnym za wszystkie jej decyzje. Ten aparat pojęciowy pozwala rozpoznać moralne znaczenie rozróżnienia między odpowiedzialnością za sprawowanie władzy a zbiorową identyfikacją narodową. Państwo pozostaje zobowiązane do ochrony ludności przed zamachami, organizacje zbrojne podlegają zakazom dotyczącym atakowania cywilów i brania zakładników, a poszczególne osoby mogą ponosić indywidualną odpowiedzialność za konkretne przestępstwa. Nie wynika z tego jednak, że całe społeczności stają się uprawnionymi adresatami przemocy odwetowej. Współczesne prawo humanitarne stanowi próbę ograniczania tej niebezpiecznej logiki, w której doświadczenie krzywdy własnej grupy zostaje wykorzystane do zniesienia norm ochronnych wobec grupy przeciwnej.

Suwerenność ograniczona. Od absolutnej władzy państwa do międzynarodowej odpowiedzialności

Zagadnienie granic samoobrony prowadzi bezpośrednio do problemu współczesnej suwerenności, której klasyczne koncepcje rozwijały się w innych warunkach historycznych niż obecny porządek międzynarodowy. Jean Bodin w Les Six Livres de la République z 1576 roku przedstawiał suwerenność jako podstawową cechę władzy państwowej, umożliwiającą utrzymywanie politycznej jedności i porządku. Thomas Hobbes podkreślał natomiast znaczenie skutecznej władzy w ograniczaniu konfliktów i zapewnianiu bezpieczeństwa.

W późniejszej refleksji prawnej John Austin wiązał suwerenność z kompetencją do ustanawiania i egzekwowania nakazów, podczas gdy Hans Kelsen koncentrował się na normatywnej strukturze porządku prawnego, w której państwo nie powinno być traktowane jako metafizyczny podmiot istniejący poza systemem norm. Współczesne prawo międzynarodowe nie znosi zasady suwerenności państw, lecz ustanawia jej określone ograniczenia. Państwa posiadają kompetencje do organizowania własnych instytucji, regulowania obywatelstwa i ochrony bezpieczeństwa, ale pozostają jednocześnie zobowiązane do przestrzegania norm prawa humanitarnego, traktatów praw człowieka i zakazu określonych form dyskryminacji. Kluczowa pozostaje przy tym różnica między formalną niezależnością polityczną a nieograniczoną swobodą działania. Suwerenność nie stanowi bowiem automatycznego zwolnienia z odpowiedzialności wobec osób podlegających

jurysdykcji państwa ani nie znosi obowiązku respektowania zobowiązań międzynarodowych. W tym miejscu należy powrócić do opinii doradczej Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości z 19 lipca 2024 roku, której znaczenie dla współczesnego rozumienia suwerenności jest szczególnie doniosłe.

Rozdział prawa do istnienia od prawomocności terytorialnej

Trybunał, stosunkiem jedenastu głosów do czterech, uznał dalszą obecność Izraela na okupowanym terytorium palestyńskim za niezgodną z prawem międzynarodowym i wskazał na obowiązek jej zakończenia możliwie najszybciej. Jednocześnie większością czternastu głosów do jednego przyjął stanowisko dotyczące obowiązku natychmiastowego zaprzestania nowej działalności osadniczej oraz ewakuacji osadników z okupowanego terytorium. Rozbieżność w proporcjach głosowania ma znaczenie interpretacyjne, gdyż pokazuje, że poszczególne elementy rozstrzygnięcia uzyskały różny stopień poparcia w składzie orzekającym.

Ustalenia te nie oznaczają, że Trybunał zakwestionował samo istnienie państwa Izrael albo jego prawo do ochrony ludności. Dotyczyły one prawnego statusu obecności na okupowanym terytorium palestyńskim oraz konsekwencji konkretnych polityk i praktyk. Właśnie ta różnica jest kluczowa dla rzetelnej debaty: krytyka bezprawnej sytuacji terytorialnej nie jest automatycznie równoznaczna z postulatem zniesienia państwa, którego działania podlegają ocenie. Analogicznie uznanie państwowej suwerenności Izraela nie stanowi podstawy do pomijania praw Palestyńczyków do samostanowienia. Międzynarodowy porządek prawny wymaga rozpoznawania obu zagadnień bez całkowitego podporządkowywania jednego drugiemu.

Filozoficznym uzupełnieniem tej konstrukcji pozostaje koncepcja suwerenności jako odpowiedzialności, rozwijana w nauce stosunków międzynarodowych przez Francisa Denga, Robertę Cohen i innych autorów zajmujących się ochroną ludności cywilnej. Polega ona na odejściu od wyobrażenia suwerenności jako nieograniczonego przywileju władcy na rzecz rozumienia jej jako zespołu kompetencji powiązanych z obowiązkiem ochrony osób znajdujących się pod określoną jurysdykcją.

W późniejszych debatach dotyczących odpowiedzialności za ochronę (Responsibility to Protect) rozwijano problem międzynarodowego reagowania na najpoważniejsze formy przemocy masowej. Nie należy jednak utożsamiać tej koncepcji z prawem do dowolnej interwencji militarnej, ponieważ zakres i warunki podejmowania działań międzynarodowych pozostają związane z Kartą Narodów

Zjednoczonych oraz kompetencjami jej organów. Z perspektywy współczesnej teorii państwa istotne jest rozróżnienie między władzą jako możliwością skutecznego wydawania decyzji a władzą jako prawomocnym wykonywaniem zobowiązań wobec określonej społeczności. Instytucja posiadająca rozbudowany aparat administracyjny i militarny może efektywnie kontrolować dane terytorium, nie uzyskując przez to automatycznie trwałego tytułu suwerennego. Również słabość instytucjonalna społeczności pozbawionej własnego państwa nie oznacza zaniku jej prawa do samostanowienia. Współczesna jurysprudencja oddziela rzeczywiste stosunki siły od normatywnej oceny ich prawomocności, zachowując świadomość, że skuteczność ochrony praw zależy także od instytucjonalnych możliwości egzekwowania zobowiązań.

Jednym z głównych problemów współczesnej analizy izraelsko-palestyńskiego współistnienia pozostaje rozróżnienie między porozumieniem o czasowym zarządzaniu konfliktem a trwałym rozstrzygnięciem jego podstawowych przyczyn. Historia powojennej dyplomacji dostarcza licznych przykładów projektów instytucjonalnych, których ograniczona skuteczność wynikała nie tylko z braku dobrej woli politycznej, lecz także z konstrukcji zobowiązań, niepełnej realizacji uzgodnionych etapów i trwałej asymetrii możliwości działania zainteresowanych stron.

Kluczowym dokumentem pozostaje rezolucja Rady Bezpieczeństwa ONZ nr 242 z 22 listopada 1967 roku, przyjęta po wojnie sześciodniowej. Jej waga wiąże się z przedstawieniem dwóch współzależnych elementów przyszłego porządku pokojowego: wycofania izraelskich sił zbrojnych z terytoriów zajętych w konflikcie oraz zakończenia stanu wojny i uznania prawa państw regionu do życia w pokoju, w bezpiecznych i uznanych granicach. Tekst podkreślał niedopuszczalność nabywania terytorium w wyniku wojny, a zarazem wskazywał na potrzebę trwałych gwarancji bezpieczeństwa.

Interpretacja zakresu obowiązku wycofania stała się przedmiotem sporów, wynikających między innymi z różnic redakcyjnych między wersjami językowymi i odmiennymi stanowiskami państw. Nie zmienia to faktu, że rezolucja 242 stała się punktem odniesienia dla kolejnych przedsięwzięć dyplomatycznych. Rezolucja nr 338, przyjęta 22 października 1973 roku podczas wojny Jom Kipur, wezwała do zaprzestania działań wojennych i rozpoczęcia procesu realizacji rezolucji 242. W kolejnych latach nastąpiły wydarzenia dowodzące, że nawet głębokie konflikty zbrojne nie muszą trwale wykluczać porozumienia międzypaństwowego.

W 1978 roku zawarto porozumienia z Camp David, a 26 marca 1979 roku Izrael i Egipt podpisały traktat pokojowy, którego realizacja doprowadziła do wycofania izraelskich wojsk i administracji z półwyspu Synaj do 1982 roku. W październiku 1994 roku Izrael i Jordania podpisały kolejny traktat pokojowy, regulujący między innymi kwestie graniczne, bezpieczeństwa i współpracy bilateralnej. Wydarzenia te nie rozwiązały bezpośrednio problemu palestyńskiego samostanowienia, ale

stanowią dowód, że trwałe instytucjonalne zakończenie określonych konfliktów między państwami jest możliwe pomimo wcześniejszych doświadczeń wojennych.

Instytucjonalne pułapki i problem wiarygodności porozumień

Z perspektywy teorii rokowań kluczowy pozostaje problem wiarygodności zobowiązań. W modelach strategicznych Thomasa Schellinga oraz późniejszych analizach konfliktów międzynarodowych podkreślano, że strony mogą uznawać porozumienie za korzystne, a jednocześnie obawiać się, iż przeciwnik wykorzysta jego realizację do uzyskania jednostronnej przewagi. Problem ten nasila się zwłaszcza wtedy, gdy układ wymaga przekazania kontroli nad terytorium, redukcji zdolności militarnych lub rezygnacji z określonych form zabezpieczenia. Strona podejmująca takie kroki ryzykuje utratę możliwości skutecznego przeciwdziałania przyszłym naruszeniom umowy. Dlatego projekty pokojowe wymagają nie tylko deklaracji politycznych, ale przede wszystkim mechanizmów monitorowania, gwarancji bezpieczeństwa i wiarygodnego egzekwowania zasad.

Przełomem w relacjach izraelsko-palestyńskich było podpisanie 13 września 1993 roku Deklaracji zasad dotyczących tymczasowych ustaleń samorządowych – fundamentu procesu z Oslo. Poprzedziła ją wymiana listów o wzajemnym uznaniu: Izrael uznał OWP za przedstawiciela narodu palestyńskiego, natomiast kierownictwo OWP uznało prawo Izraela do istnienia w pokoju i bezpieczeństwie oraz zobowiązało się do przestrzegania zasad rozwiązywania konfliktu. Dokument z 13 września zakładał utworzenie palestyńskich instytucji samorządowych i wprowadzenie pięcioletniego okresu przejściowego, który miał prowadzić do negocjacji nad statusem ostatecznym. Kwestie Jerozolimy, uchodźców, osadnictwa, granic i bezpieczeństwa odłożono na później, zamiast rozstrzygać je na starcie procesu. Z perspektywy teorii instytucjonalnej zasadnicza trudność tej konstrukcji polegała na oddzieleniu procesu przekazywania wybranych kompetencji od osiągnięcia ostatecznego porozumienia dotyczącego suwerenności. Uzgodniono mechanizm stopniowego budowania palestyńskich instytucji, lecz nie powołano do życia pełnego, niezależnego państwa.

Rozwiązanie to można interpretować jako próbę ograniczenia konfliktu poprzez etapowe budowanie zaufania; jego trwałość zależała jednak od późniejszej realizacji zobowiązań i zdolności stron do porozumienia się w kwestiach najbardziej kontrowersyjnych. Oslo było zatem procesem politycznej transformacji, którego sukces nie był gwarantowany samym aktem podpisania deklaracji.

Porozumienie tymczasowe z 28 września 1995 roku (Oslo II) doprecyzowało reguły podziału kompetencji na Zachodnim Brzegu, wprowadzając podział na strefy A, B i C. W strefie A przewidziano szeroki zakres palestyńskich kompetencji cywilnych i bezpieczeństwa wewnętrznego; w strefie B uprawnienia cywilne połączono z istotną izraelską odpowiedzialnością za bezpieczeństwo, natomiast strefa C pozostała pod rozbudowaną kontrolą Izraela, przy założeniu stopniowego przekazywania wybranych funkcji. W praktyce obszary A i B objęły odpowiednio około 18 i 22 procent Zachodniego Brzegu, podczas gdy strefa C stanowiła około 60 procent terytorium. Taki rozkład ma kluczowe znaczenie dla analizy możliwości rozwoju palestyńskiej infrastruktury, urbanistyki, gospodarki i administracji.

Problem ten można zestawić z teorią zależności instytucjonalnej Douglassa Northa, która wskazuje na rolę reguł formalnych i nieformalnych w organizacji życia gospodarczego. Jeśli podmiot dysponuje kompetencjami w obszarze szkolnictwa, zdrowia czy administracji lokalnej, lecz pozostaje uzależniony od zewnętrznych decyzji w sprawach terytorialnych, transportowych i infrastrukturalnych, jego rzeczywista zdolność do samodzielnego rozwoju jest istotnie ograniczona. Formalne przekazanie części kompetencji nie oznacza zatem automatycznie powstania w pełni samodzielnego organizmu politycznego.

Paradoks trwałości rozwiązań tymczasowych w procesie Oslo

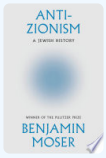
Właśnie z tej perspektywy krytycy porozumień z Oslo wskazywali na ryzyko utrwalenia asymetrii między instytucjami izraelskimi a palestyńskimi. Z kolei zwolennicy procesu podkreślali, że stopniowe wypracowywanie zgody mogło być jedyną realną drogą od wieloletniego konfliktu ku trwałemu rozwiązaniu. Późniejszy przebieg wydarzeń obnażył jednak ograniczenia obu tych interpretacji. Zabójstwo premiera Icchaka Rabina 4 listopada 1995 roku przez izraelskiego ekstremistę, kolejne akty przemocy wobec cywilów, spory o realizację uzgodnień, rozbudowa osadnictwa oraz fiasko negocjacji systematycznie niszczyły wzajemne zaufanie. Szczególnie dramatyczne w skutkach okazał się brak porozumienia w kwestii statusu ostatecznego w latach 2000–2001 i wybuch drugiej intifady. W następnych latach proces polityczny dodatkowo skomplikowały zmiany przywództwa, działania zbrojne, izraelskie operacje wojskowe oraz wewnętrzne walki palestyńskich organizacji politycznych.

W rezultacie struktura pomyślana jako rozwiązanie przejściowe przetrwała dziesięciolecia, nie prowadząc do zapowiadanego ostatecznego porozumienia. Z punktu widzenia teorii instytucjonalnej właśnie ta trwałość rozwiązania tymczasowego stanowi jeden z najważniejszych

paradoksów procesu pokojowego. Reguły przejściowe mogą z czasem zyskać charakter stałego porządku, jeśli strony nie są zdolne lub gotowe do przejścia do kolejnego etapu transformacji. Wówczas instytucje stworzone do przezwyciężenia konfliktu zaczynają uczestniczyć w organizowaniu jego długotrwałego zarządzania bez usuwania podstawowych źródeł sporu. Dlatego współczesna analiza Oslo powinna uwzględniać nie tylko intencje twórców, ale przede wszystkim materialne skutki podziału kompetencji, zmiany demograficzne i rzeczywistą sytuację ludzi żyjących pod różnymi formami władzy.

> Czy możliwe jest zbudowanie trwałego ładu tam, gdzie mechanizmy tymczasowego zarządzania konfliktem stały się jego nową, betonową strukturą? Być może największym paradoksem procesu pokojowego jest to, że instytucje powołane do zniesienia sporu zaczęły służyć jedynie do jego konserwacji. Pozostaje pytanie: czy potrafimy wyobrazić sobie suwerenność, która nie karmi się dominacją nad drugim, lecz wynika z odwagi uznania wzajemnej, choć bolesnej, współzależności?

Inspiracje

[1]

"Anti-Zionism A Jewish History" Benjamin Moser

Doubleday | ISBN: 9780385551250

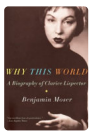
Benjamin Moser (ur. 14 września 1976) jest amerykańskim biografem, krytykiem i tłumaczem. Uzyskał licencjat z historii na Uniwersytecie Browna oraz tytuły magistra i doktora na Uniwersytecie w Utrechcie. Moser jest powszechnie ceniony za swoje badania biograficzne i kulturoznawcze. Jego pierwsza ważna praca biograficzna, „Dlaczego ten świat: Biografia Clarice Lispector" (2009), była finalistą nagrody National Book Critics Circle Award i przyczyniła się do globalnego odrodzenia zainteresowania ukraińsko-brazylijską pisarką, przynosząc mu brazylijską Nagrodę Państwową za Dyplomację Kulturalną. W 2020 roku Moser otrzymał Nagrodę Pulitzera w kategorii biografii za książkę „Sontag: Jej życie i twórczość" (2019), wyczerpujący portret amerykańskiej intelektualistki Susan Sontag. Był również felietonistą magazynu „Harper's Magazine" i publikował liczne artykuły w takich publikacjach jak „The New York Times Book Review" i „The New Yorker".

Benjamin Moser *(born September 14, 1976) is an American biographer, critic, and translator. He earned a Bachelor of Arts in History from Brown University and both an MA and PhD from Utrecht University. Moser is widely acclaimed for his biographical and cultural studies. His first major biographical work, Why This World: A Biography of Clarice Lispector (2009), was a finalist for the National Book Critics Circle Award and helped spark a global revival of interest in the Ukrainian-Brazilian author, earning him Brazil's State Prize for Cultural Diplomacy. In 2020, Moser received the Pulitzer Prize for Biography for Sontag: Her Life and Work (2019), an exhaustive portrait of American intellectual Susan Sontag. He has also served as a columnist for Harper's Magazine and contributed extensively to publications like The New York Times Book Review and The New Yorker.*

Literatura uzupełniająca

Książki

Książki autora i dzieła przywołane w tekście:

[1] **"Why this World"**

Benjamin Moser

2009 | Oxford University Press, USA | ISBN: 9780199895823

[2] **"The Upside-Down World"**

Benjamin Moser

2023 | Liveright Publishing | ISBN: 9781324092261

[3] **"Sontag"**

Benjamin Moser

2019 | HarperCollins | ISBN: 9780062896414

[4] **"Sontag: Vida e obra"**

Benjamin Moser

2022 | OBJECTIVA | ISBN: 9789897846281

[5] **"Por qué este mundo. Una biografía de Clarice Lispector"**

Benjamin Moser

2017 | Siruela | ISBN: 9788417151560

[6] **"El mundo del revés"**

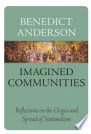
Benjamin Moser

2025 | Anagrama | ISBN: 9788433948441

Książki autorów przywoływanych i literatura pokrewna:

[7] **"De jure belli ac pacis"**

Hugo Grocjusz

[8] **"Imagined Communities"**

Benedict Anderson

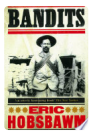
2006 | Verso Books | ISBN: 9781781683590

[9] **"Under Three Flags: Anarchism and the Anti-Colonial Imagination"**

Benedict Anderson

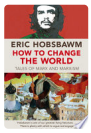
Verso | ISBN: 9781844670376

[10] **"Bandits"**

Eric Hobsbawm

Hachette UK | ISBN: 9780297865315

[11] "How to Change the World"

Eric Hobsbawm

Hachette UK | ISBN: 9780748121120

[12] "The Age of Capital: 1848–1875"

Eric Hobsbawm

Phoenix | ISBN: 9781842120156

[13] "The Ethnic Origins of Nations"

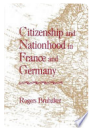
Anthony Douglas Smith

1988

[14] "Nationalism and Realism, 1852-1879.volume II of a History of the European Century 1814-1917 by Hans Kohn"

Hans Kohn

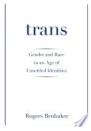
1968

[15] "Citizenship and nationhood in France and Germany"

Rogers Brubaker

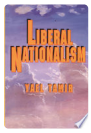
Harvard University Press | ISBN: 9780674131781

[16] "Trans: Gender and Race in an Age of Unsettled Identities"

Rogers Brubaker

Princeton University Press | ISBN: 9781400883233

[17] "Liberal Nationalism"

Yael Tamir

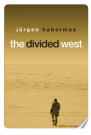
1995 | Princeton University Press | ISBN: 9780691001746

[18] "Kierkegaard"

Dolf Sternberger

Ashgate Publishing, Ltd. | ISBN: 9781409442851

[19] "The Divided West"

Jürgen Habermas

John Wiley & Sons | ISBN: 9780745694580

[20] "The Past as Future"

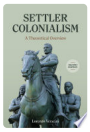
Jürgen Habermas

U of Nebraska Press | ISBN: 9780803272668

[21] "Protestbewegung und Hochschulreform"

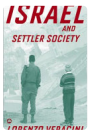
Jürgen Habermas

[22] "Settler Colonialism"

Lorenzo Veracini

2024 | Springer Nature | ISBN: 9783031639265

[23] "Israel and Settler Society"

Lorenzo Veracini

2006 | Pluto Press | ISBN: 9780745325019

[24] "The Birth of the Palestinian Refugee Problem"

Benny Morris

Cambridge University Press | ISBN: 9780521009676

[25] "Leviathan"

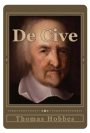
Thomas Hobbes

2023 | DigiCat

[26] "Behemoth"

Thomas Hobbes

[27] "De Cive"

Thomas Hobbes

Createspace Independent Publishing Platform | ISBN: 9781545323762

[28] "Man in the modern age"

Karl Jaspers

Routledge | ISBN: 9781317832645

[29] "The Great Philosophers"

Karl Jaspers

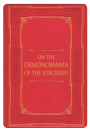
[30] "De la Démonomanie des sorciers"

Jean Bodin

[31] "I sei libri della Republica, tradotti da Lorenzo Conti"

Jean Bodin

[32] "On the Demonomania of the Sorcerers"

Jean Bodin

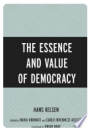
Independently Published | ISBN: 9798306988702

[33] "Pure Theory of Law"

Hans Kelsen

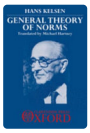
2024 | Univ of California Press | ISBN: 9780520312296

[34] "The Essence and Value of Democracy"

Hans Kelsen

Bloomsbury Publishing PLC | ISBN: 9781442222120

[35] "General Theory of Norms"

Hans Kelsen

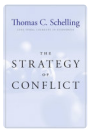
1991 | Oxford [England] : Clarendon Press

[36] "U.S. written congressional testimony of Roberta Cohen – Protecting North Korean Refugees, 2017"

Roberta Cohen

[37] "U.S. written congressional testimony of Roberta Cohen – A Comprehensive Policy for North Korea, 2018"

Roberta Cohen

[38] "The strategy of conflict"

Thomas Schelling

1980

[39] "Encyclopedia of World Problems and Human Potential"

Union of International Associations

1994 | ISBN: 9783598112256

Artykuły naukowe

Prace autorów przywoływanych w tekście:

[1] "The Ethnic Origins of Nations"

Richard Jenkins, Anthony D. Smith

1988 | British Journal of Sociology | DOI: 10.2307/590509

Źródło

[2] "Nations and Nationalism"

Ernest Gellner

1983

Źródło

[3] "The Category of the Person: Anthropology, Philosophy, History."

Ernest Gellner, Michael B. Carrithers

1986 | Man | DOI: 10.2307/2803125

Źródło

[4] "Conditions of Liberty: Civil Society and Its Rivals."

Charles Kurzman, Ernest Gellner

1995 | Social Forces | DOI: 10.1093/sf/74.1.344

Źródło

[5] "Populism: Its Meaning and National Characteristics"

Theodore Saloutos, Ghiță Ionescu, Ernest Gellner

1970 | Technology and Culture | DOI: 10.1353/tech.1970.a894176

Źródło

[6] "Purity and Exile: Violence, Memory, and National Cosmology among Hutu Refugees in Tanzania."

Benedict Anderson, Liisa H. Malkki

1996 | Contemporary Sociology A Journal of Reviews | DOI: 10.2307/2077253

Źródło

[7] "L'imaginaire national : réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme"

Benedict Anderson, Pierre-Emmanuel Dauzat

2002 | La Découverte eBooks

Źródło

[8] **"Die Erfindung der Nation : zur Karriere eines folgenreichen Konzepts"**

Benedict Anderson, Christoph Münz, Benedikt Burkard, Thomas Mergel

1998

Źródło

[9] **"Language and Power: Exploring Political Cultures in Indonesia"**

Benedict Anderson

1991 | Cornell University Press eBooks | DOI: 10.7591/9781501720604

Źródło

[10] **"REPRESENTATION OF “TRADITIONAL VALUES” IN THE RUSSIAN PUBLIC POLITICAL DOMAIN (AS EXEMPLIFIED BY THE DISCOURSE ANALYSIS OF FAMILY VALUES)"**

M. Makarova, R. Inglehart, W. Baker, Modernization, E. Hobsbawm

2021 | Vestnik Permskogo nacional'nogo issledovatel'skogo politehničeskogo universiteta Social'no-èkonomičeskie nauki | DOI: 10.15593/2224-9354/2021.3.7

Źródło

[11] **"History, Culture and Ethnography"**

A. Macfarlane, E. Hobsbawm, Radha Béteille

2021 | DOI: 10.4324/9781003262374

Źródło

[12] **"Nationalist Historiography, Patriotic History and the History of the Nation: the Struggle over the Past in Zimbabwe"**

Terence Osborn Ranger

2004 | Journal of Southern African Studies | DOI: 10.1080/0305707042000215338

Źródło

[13] **"Translocality: The Study of Globalising Processes from a Southern Perspective"**

Ulrike Freitag, Achim von Oppen, Ulrike Freitag, Achim von Oppen, Elisabeth Boesen, Terence Osborn Ranger

2010 | BRILL eBooks | DOI: 10.1163/ej.9789004181168.i-452

Źródło

[14] **"Connexions between 'Primary Resistance' Movements and Modern Mass Nationalism In East and Central Africa. Part I"**

Terence Osborn Ranger

1968 | The Journal of African History | DOI: 10.1017/s0021853700008665

Źródło

[15] **"Making History in Mugabe's Zimbabwe: Politics, Intellectuals and the Media"**

Blessing-Miles Tendi, Terence Osborn Ranger

2010

Źródło

[16] **"Book Review: The Ethnic Origins of Nations"**

Denis Pahl, Anthony D. Smith

1990 | International Migration Review | DOI: 10.1177/019791839002400214

Źródło

[17] **"National identity and the idea of European unity"**

Anthony D. Smith

1992 | International Affairs | DOI: 10.2307/2620461

Źródło

[18] **"Nations and Nationalism in a Global Era"**

Lars-Erik Cederman, Anthony D. Smith

1996 | British Journal of Sociology | DOI: 10.2307/591103

Źródło

[19] **"Nationalism, its meaning and history"**

Hans Kohn

1965

Źródło

[20] **"The age of nationalism : the first era of global history."**

Hans Kohn

1962

Źródło

[21] "The Hero in History: A Study in Limitation and Possibility"

Hans Kohn, Sidney Hook

1944 | The American Historical Review | DOI: 10.1086/ahr/49.2.268

Źródło

[22] "Bridges Between East and West"

Hans Kohn

2022 | Nationalism and Imperialism in the Hither East | DOI: 10.4324/9781003344834-12

Źródło

[23] "Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe"

Rogers Brubaker

1996 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9780511558764

Źródło

[24] "Between nationalism and civilizationism: the European populist moment in comparative perspective"

Rogers Brubaker

2017 | Ethnic and Racial Studies | DOI: 10.1080/01419870.2017.1294700

Źródło

[25] "Not So Civic: Is There a Difference Between Ethnic and Civic Nationalism?"

Yael Yuli Tamir

2019 | Annual Review of Political Science | DOI: 10.1146/annurev-polisci-022018-024059

Źródło

[26] "Moral and Political Education: NOMOS XLIII"

Stephen Macedo, Yael Yuli Tamir

2022 | New York University Press eBooks | DOI: 10.18574/nyu/9780814764268.001.0001

Źródło

[27] "Nation Building"

Y. Tamir

2020 | Why Nationalism | DOI: 10.1215/9781478007074-005

Źródło

[28] "Transition of immunocytochemistry from an anatomical to a biochemical science: Evolution of the concept of neurotypy"

L.A. Sternberger

1982 | Neuroscience | DOI: 10.1016/0306-4522(82)90223-8

Źródło

[29] "Political Communication in Media Society: Does Democracy Still Enjoy an Epistemic Dimension? The Impact of Normative Theory on Empirical Research"

Jürgen Habermas

2006 | Communication Theory | DOI: 10.1111/j.1468-2885.2006.00280.x

Źródło

[30] "THE CONCEPT OF HUMAN DIGNITY AND THE REALISTIC UTOPIA OF HUMAN RIGHTS"

Jürgen Habermas

2010 | Metaphilosophy | DOI: 10.1111/j.1467-9973.2010.01648.x

Źródło

[31] "Reflections and Hypotheses on a Further Structural Transformation of the Political Public Sphere"

Jürgen Habermas

2022 | Theory Culture & Society | DOI: 10.1177/02632764221112341

Źródło

[32] "The European Nation State. Its Achievements and Its Limitations. On the Past and Future of Sovereignty and Citizenship"

Jürgen Habermas

1996 | Ratio Juris | DOI: 10.1111/j.1467-9337.1996.tb00231.x

Źródło

[33] "Settler Colonialism"

Lorenzo Veracini

2010 | Palgrave Macmillan UK eBooks | DOI: 10.1057/9780230299191

Źródło

[34] "Settler Colonialism: A Theoretical Overview"

Lorenzo Veracini

2010 | Swinburne figshare (Swinburne University of Technology)

Źródło

[35] "Introducing: settler colonial studies"

Lorenzo Veracini

2011 | Settler Colonial Studies | DOI: 10.1080/2201473x.2011.10648799

Źródło

[36] "The Settler Colonial Present"

Lorenzo Veracini

2015 | Palgrave Macmillan UK eBooks | DOI: 10.1057/9781137372475

Źródło

[37] "Self-Defense and the Problem of the Innocent Attacker"

Jeff McMahan

1994 | Ethics | DOI: 10.1086/293600

Źródło

[38] "Innocence, Self-Defense and Killing in War"

Jeff McMahan

1994 | Journal of Political Philosophy | DOI: 10.1111/j.1467-9760.1994.tb00021.x

Źródło

[39] "Palestine to 1948: A Survey of Palestine and Supplement to Survey of Palestine. . ; Supplement to Survey of Palestine. . ; Before Their Diaspora: A Photographic History of the Palestinians, 1876-1948. . Walid Khalidi."

Benny Morris

1992 | Journal of Palestine Studies | DOI: 10.1525/jps.1992.22.1.00p0170u

Źródło

[40] "No More Tears: Benny Morris and the Road Back from Liberal Zionism"

Joel Beinin, Benny Morris

2004 | Middle East Report | DOI: 10.2307/1559295

Źródło

[41] "The initial absorption of the Palestinian refugees in the Arab host countries, 1948-1949"

B. Morris

2021 | Refugees in the Age of Total War | DOI: 10.4324/9781003211709-15

Źródło

[42] **"Before Their Diaspora: A Photographic History of the Palestinians 1876-1948."**
Sarah Graham-Brown, Walid Khalidi
1986 | MERIP Middle East Report | DOI: 10.2307/3012047
Źródło

[43] **"Revisiting the UNGA Partition Resolution"**
Walid Khalidi
1997 | Journal of Palestine Studies | DOI: 10.2307/2537806
Źródło

[44] **"The Palestine Problem: An Overview"**
Walid Khalidi
1991 | Journal of Palestine Studies | DOI: 10.2307/2537362
Źródło

[45] **"From Haven to Conquest: Readings in Zionism and the Palestine Problem until 1948"**
Walid Khalidi
2017 | The SHAFR Guide Online | DOI: 10.1163/2468-1733_shafr_sim110060064
Źródło

[46] **"The Palestine Nakba: Decolonising History, Narrating the Subaltern, Reclaiming Memory"**
Nur Masalha
2012
Źródło

[47] **"Expulsion of the Palestinians: The Concept of "Transfer" in Zionist Political Thought, 1882-1948"**
William B. Quandt, Nur Masalha
1993 | Foreign Affairs | DOI: 10.2307/20045681
Źródło

[48] **"The Politics of Denial: Israel and the Palestinian Refugee Problem"**
Nur Masalha
2003 | Pluto Press eBooks | DOI: 10.2307/j.ctt18dztmq
Źródło

[49] "The Bible and Zionism"

Nur Masalha

2006

Źródło

[50] "Leviathan: With selected variants from the Latin edition of 1668"

Thomas Hobbes, Edwin M. Curley

2021

Źródło

[51] "A Dialogue between a Philosopher and a Student, of the Common Laws of England"

Thomas Hobbes

1673 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/oseo/instance.00006683

Źródło

[52] "Spheres Of Justice: A Defense Of Pluralism And Equality"

Michael Walzer

1984 | DigitalGeorgetown (Georgetown University Library)

Źródło

[53] "Political Action: The Problem of Dirty Hands"

Michael Walzer

1974 | Princeton University Press eBooks | DOI: 10.1515/9780691238234-005

Źródło

[54] "Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustrations"

Peter Paret, Michael Walzer

1978 | The American Historical Review | DOI: 10.1086/ahr/83.5.1228

Źródło

[55] "I. Liberalism and the Art of Separation"

Michael Walzer

1984 | Political Theory | DOI: 10.1177/0090591784012003001

Źródło

[56] "The myth of national self-defence"

D. Rodin

2014 | DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199682836.003.0004

Źródło

[57] "The War Trap: Dilemmas of jus terminatio*"

D. Rodin

2015 | Ethics: An International Journal of Social, Political, and Legal Philosophy | DOI: 10.1086/679559

Źródło

[58] "The Ethics of Armed Humanitarian Intervention: Rethinking responsibility to protect"

D. Rodin

2014 | DOI: 10.1017/cbo9781139567589.018

Źródło

[59] "Justice between Wars"

D. Rodin

2021 | Ethics and International Affairs | DOI: 10.1017/s0892679421000435

Źródło

[60] "The Ethics of Killing: Problems at the Margins of Life"

Jeff McMahan

2002 | DOI: 10.1093/0195079981.001.0001

Źródło

[61] "Climate Change, War, and the Non-Identity Problem"

J. Mcmahan

2020 | Journal of Moral Philosophy | DOI: 10.1163/17455243-1706a002

Źródło

[62] "If You'll Be My Bodyguard: Agreements to Save and the Duty to Minimize Harm"

Helen Frowe

2018 | Ethics | DOI: 10.1086/700030

Źródło

[63] "Civilian Liability"

Helen Frowe

2019 | Ethics | DOI: 10.1086/702975

Źródło

[64] "Can Reductive Individualists Allow Defense Against Political Aggression?"

Helen Frowe

2015 | Oxford Studies in Political Philosophy, Volume 1 | DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199669530.003.0008

Źródło

[65] "Assisting the Assisters: The Comparative Claims of Afghan Refugees"

Helen Frowe

2023 | Philosophy & Public Affairs | DOI: 10.1111/papa.12245

Źródło

[66] "Jean Bodin: On Sovereignty"

Jean Bodin

1992 | Cambridge University Press eBooks | DOI: 10.1017/cbo9780511802812

Źródło

[67] "Bodin: On Sovereignty"

Jean Bodin, Julian H. Franklin

1992

Źródło

[68] "Book I, chapter 8, On sovereignty"

Jean Bodin

Jean Bodin: On Sovereignty | DOI: 10.1017/cbo9780511802812.008

Źródło

[69] "2550 FROM JOHN AUSTIN 20 July 1819"

John Austin

1989 | The Collected Works of Jeremy Bentham: The Correspondence of Jeremy Bentham, Vol. 9: January 1817 to June 1820 | DOI: 10.1093/oseo/instance.00066835

Źródło

[70] "General Theory of Norms"

Hans Kelsen, Michael T. Hartney

1991 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198252177.001.0001

Źródło

[71] **"Introduction to the Problems of Legal Theory: A Translation of the First Edition of the Reine Rechtslehre or Pure Theory of Law"**

Hans Kelsen

1997 | DOI: 10.1093/acprof:oso/9780198265658.001.0001

Źródło

[72] **"Responsabilité collective et responsabilité individuelle en droit international, concernant en particulier le châtiment des criminels de guerre, par Hans Kelsen"**

Hans Kelsen

2018 | Le droit international selon Hans Kelsen | DOI: 10.4000/books.enseditions.8742

Źródło

[73] **"Breaking Down the Barriers between the North and the South"**

Francis Mading Deng

2020 | Fordham University Press eBooks | DOI: 10.1515/9780823272082-013

Źródło

[74] **"The Unresolved Contest over Abyei"**

Francis Mading Deng

2020 | Fordham University Press eBooks | DOI: 10.1515/9780823272082-015

Źródło

[75] **"From 'Sovereignty as Responsibility' to the 'Responsibility to Protect'"**

Francis Deng

2010 | Global Responsibility to Protect | DOI: 10.1163/187598410x519534

Źródło

[76] **"Reconciling Sovereignty with Responsibility"**

Francis M. Deng, David Deng

2023 | Africa in World Politics | DOI: 10.4324/9781003198130-19

Źródło

[77] **"Disasters and Displacement: Gaps in Protection"**

Megan Bradley, Roberta Cohen

2010 | Journal of International Humanitarian Legal Studies | DOI: 10.1163/187815210x12766020139884

Źródło

[78] "Human Rights in Africa: Cross-Cultural Perspectives"

Roberta Cohen, Abdullahi Ahmed An-Na'im, Francis Mading Deng

1993 | Human Rights Quarterly | DOI: 10.2307/762546

Źródło

[79] "People's Republic of China: The Human Rights Exception"

Roberta Cohen

1987 | Human Rights Quarterly | DOI: 10.2307/761910

Źródło

[80] "Sovereignty as Responsibility"

Roberta Cohen, Francis Mading Deng

2016 | Oxford University Press eBooks | DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198753841.013.5

Źródło

[81] "Dynamic models of segregation†"

Thomas C. Schelling

1971 | Journal of Mathematical Sociology | DOI: 10.1080/0022250x.1971.9989794

Źródło

[82] "Decision Making and Problem Solving"

Herbert A. Simon, George B. Dantzig, Robin M. Hogarth, Charles R. Plott, Howard Raiffa, Thomas C. Schelling

1987 | INFORMS Journal on Applied Analytics | DOI: 10.1287/inte.17.5.11

Źródło

[83] "Strategic Problems of an International Armed Force"

Thomas C. Schelling

1963 | International Organization | DOI: 10.1017/s0020818300033853

Źródło

[84] "The Importance of Agreements"

T. Schelling

2020 | The Dynamics of the Arms Race | DOI: 10.1007/978-3-319-62259-0_5

Źródło

[85] "Institutions, Institutional Change and Economic Performance."

Adriaan Schout, Douglas C. North

1991 | The Economic Journal | DOI: 10.2307/2234910

Źródło

[86] "The Contribution of the New Institutional Economics to an Understanding of the Transition Problem"

Douglass C. North

2005 | Wider Perspectives on Global Development | DOI: 10.1057/9780230501850_1

Źródło

[87] "'It's a Problem, Is It?' Planning and Protest"

Peter North

2001 | Planning Theory & Practice | DOI: 10.1080/14649350120096901

Źródło

[88] "Institutional Change and American Economic Growth: A First Step Towards a Theory of Institutional Innovation"

Lance Davis, Douglass North

1970 | The Journal of Economic History | DOI: 10.1017/s0022050700078633

Źródło

Artykuły naukowe autora:

[89] "Left in Dark Times: A Stand Against the New Barbarism"

Bernard Henri Lévy, Benjamin Moser

2008

Źródło

[90] "The Roman Ethnozoological Tradition: Identifying Exotic Animals in Pliny's Natural History"

Benjamin Moser

2013 | Scholarship@Western (Western University)

Źródło

[91] "The R oman Ethnozoological Tradition: Identifying Exotic Animals in Pliny's Natural History"

Benjamin Moser

2013 | Scholarship@Western (Western University)

Źródło

[92] **"Éloge de la nature morte"**

Benjamin Moser

2009 | Books | DOI: 10.3917/books.008.0042

Źródło

Treść tworzy Fundacja Dobre Państwo.
Redaguje i publikuje APA ONE, autorski system redakcyjny Fundacji oparty na AI.
APA ONE Publishing System
Fundacja Dobre Państwo © 2026
Article ID: 759099ac-2b68-48ab-acc5-52e15cfb04d5